

«ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ»

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ ВИДАННЯ:

ТАЦІЙ В. Я., почесний президент НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (голова редколегії)

ШЕМШУЧЕНКО Ю. С., академік-секретар відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАН України та НАПрН України (заступник голови редколегії)

ПЕТРИШИН О. В., президент НАПрН України, академік НАПрН України (відповідальний секретар редколегії)

БАРАБАШ Ю. Г., член-кореспондент НАПрН України

БИТЯК Ю. П., академік-секретар відділення державно-правових наук і міжнародного права НАПрН України, академік НАПрН України

БОРИСОВА В. І., член-кореспондент НАПрН України

БОРИСОВ В. І., академік-секретар відділення кримінально-правових наук НАПрН України, директор Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташика НАПрН України, академік НАПрН України

БУРОМЕНСЬКИЙ М. В., член-кореспондент НАПрН України

ГЕТЬМАН А. П., заступник академіка-секретаря відділення екологічного, господарського та аграрного права НАПрН України, академік НАПрН України

ГЛІБКО С. В., директор Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку НАПрН України

ГОНЧАРЕНКО В. Д., академік-секретар відділення теорії та історії держави і права НАПрН України, академік НАПрН України

ГУСАРОВ С. М., член-кореспондент НАПрН України

ДОВГЕРТ А. С., член-кореспондент НАПрН України

ЖУРАВЕЛЬ В. А., головний учений секретар НАПрН України, академік НАПрН України

КІВАЛОВ С. В., керівник Південного регіонального наукового центру НАПрН України, академік НАПрН України

КОМАРОВ В. В., академік НАПрН України

КРУПЧАН О. Д., директор Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, академік НАПрН України

КУЗНЄЦОВА Н. С., віце-президент – керівник Київського регіонального центру НАПрН України, академік НАПрН України

КУЧЕРЯВЕНКО М. П., перший віце-президент НАПрН України, академік НАПрН України

МАКСИМОВ С. І., член-кореспондент НАПрН України

НАСТЮК В. Я., член-кореспондент НАПрН України

НОР В. Т., голова координаційного бюро з проблем кримінального процесу відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ОРЛЮК О. П., директор Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України, академік НАПрН України

ПИЛИПЧУК В. Г., директор Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ПРИЛИПКО С. М., академік НАПрН України

СЕРЬОГІНА С. Г., директор Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України, член-кореспондент НАПрН України

ТИХИЙ В. П., радник президії НАПрН України, академік НАПрН України

УСТИМЕНКО В. А., член-кореспондент НАН України та НАПрН України

ШАКУН В. І., голова координаційного бюро з проблем кримінології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШЕПІТЬКО В. Ю., голова координаційного бюро з проблем криміналістики, судової експертизи, оперативно-розшукової діяльності та юридичної психології відділення кримінально-правових наук НАПрН України, академік НАПрН України

ШУЛЬГА М. В., член-кореспондент НАПрН України

Національна академія правових наук України
Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ВЕЛИКА УКРАЇНСЬКА ЮРИДИЧНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

У двадцяти томах

Том 14

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Харків
«Право»
2018

УДК 340(477)(031)

В27

Редакційна колегія 14-го тому:

Ю. С. Шемшученко (голова),
А. П. Гетьман (заступник голови),
В. В. Носік (відповідальний секретар),
В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова, В. В. Костицький,
М. В. Краснова, Н. Р. Малишева, А. К. Соколова

Координаційна і технічна робота з підготовки видання:

В. В. Шеховцов, О. В. Павлова

В27 **Велика** українська юридична енциклопедія : у 20 т. — Харків : Право, 2016. — .

ISBN 978-966-937-048-8

Т. 14 : Екологічне право / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), А. П. Гетьман (заст. голови) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. — 2018. — 776 с. : іл.

ISBN 978-966-937-407-3

Видання є першим в Україні систематизованим зведенням знань про основні поняття, які використовуються в науці екологічного права та законодавстві. В енциклопедії розміщені статті, що в сукупності становлять цілісне коло понятійного апарату концепції взаємодії «суспільство — людина — довкілля» та аналізують положення національних, європейських і міжнародних правових актів у сфері регулювання екологічних суспільних відносин.

УДК 340(477)(031)

ISBN 978-966-937-407-3 (т. 14)

ISBN 978-966-937-048-8

© Національна академія правових наук України, 2018

© Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2018

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2018

© Видавництво «Право», 2018

ПЕРЕДМОВА

Чотирнадцятий том «Великої української юридичної енциклопедії» містить матеріали, що висвітлюють сучасний стан та перспективи розвитку доктрини екологічного права і законодавства. В Енциклопедії подано поняття й категорії, які стосуються засадничих положень екологічного права – предмета, методу, системи, джерельної бази, а також усіх без винятку інститутів: управління у сфері природокористування та охорони довкілля, право власності на природні ресурси та право природокористування, екологічні права, екологічна, радіаційна та ядерна безпека, зони надзвичайної екологічної ситуації, юридична відповідальність за порушення екологічного законодавства, право водокористування, лісокористування, надрокористування, користування рослинним і тваринним світом, охорона атмосферного повітря, правовий режим екомережі і природно-заповідного фонду та ін. Поняття і категорії, що характерні для регулювання земельних та аграрних відносин, виділені в окремий (16) том Енциклопедії. Значна частка термінів цього тому Енциклопедії присвячена міжнародно-правовим конвенціям, договорам, деклараціям та іншим документам із проблем охорони довкілля.

Авторами Енциклопедії є академіки та члени-кореспонденти НАПрН України, науковці, які представляють провідні наукові школи екологічного права України. Надані ними терміни, поняття і категорії максимально збережені в авторській редакції задля стильового збагачення та змістового наповнення запропонованої в Енциклопедії проблематики.

Юридична термінологія, що вживається у виданні, відповідає термінології основних законодавчих актів України екологічного спрямування.

Редколегія

А

АГРОЛАНДШАФТ – перша частина складного слова «агро» (від грец. *αγρός* – поле) відповідає поняттям «земля», «землеробський». У словниках слово «ландшафт» тлумачиться як однорідна за походженням, територіально цілісна ділянка земної поверхні, якісно відмінна від ін. ділянок закономірною, внутрішньо взаємопов'язаною сукупністю природ. компонентів (рельєф, клімат, води, ґрунтовий та росл. покрив тощо) і структурних особливостей. Семантично «А.» можна витлумачити як територіально цілісну та чітко визначену зем. ділянку сільськогосп. призначення, що характеризується особл. внутрішньо узгодженою системою природ. та антропогенних компонентів. У зак-ві України, а також юрид., агрономічній, містобудівній літ. термін «А.» розглядається як синонім «сільськогосп. ландшафту».

Законодавче визначення терміна «А.» закріплено у ст. 1 ЗУ «Про охорону земель» від 19 черв. 2003, відповідно до якої А. – це ландшафт, основу якого становлять сільськогосп. угіддя та ліс. насадження, зокрема, лісосмуги та ін. захисні насадження. В юрид. літ. А. розглядається як територія земель сільськогосп. призначення з наявною на ній сукупністю природ. і штучно створених компонентів, які становлять одне ціле, перебувають між собою

в оптимальному кількісному співвідношенні, що визначено зак-вом, а також нову екол. і виробничу якість.

А. є одним із різновидів ландшафтів. На міжнар. рівні термін «ландшафт» визначено в Європ. ландшафтній конвенції, яка була прийнята 20 жовт. 2000 у Флоренції та ратифікована Україною у 2005. Відповідно до вказаної Конвенції ландшафт – це територія, як її сприймають люди, характер якої є результатом дії та взаємодії природ. та/або людських чинників. Нац. зак-во розглядає природ. ландшафт як невід'ємну частину екол. мережі України. В юрид. літ. термін «ландшафт» розкривається як територія земель з наявною на ній сукупністю природ. і штучно створених компонентів, які становлять цілісну однорідну систему, перебувають між собою в оптимальному кількісному співвідношенні, що визначено зак-вом, де земля є просторовою основою ландшафту; визнаний чинним зак-вом та правом тер. комплекс із визначеним місцем розташування, в межах якого природ. та/або антропогенні компоненти перебувають у постійній взаємодії та адаптації один до одного і становлять єдину систему.

За своїми якісними ознаками А. є відносно стабільним комплексом природ. та антропогенних елементів, який трансформується під впливом як природ. чинників, так і людської діяльності та має ознаки єдиної екол. системи. Як системний об'єкт він має здатність до саморегуляції на основі взаємодії природ. компонентів, а також елементів системи землеробства з відносно автономним водним, тепловим та ін. режимами.

А. є тер. одиницею, оскільки він формується на певних обмежених територіях під впливом систем землеробства та землеустрою. В юрид. літ. заг. поняття «ландшафт» розглядається як тер. система, яка складається із взаємодіючих природ. компонентів, що є самостійним об'єктом прав. регулювання, близьким до поняття території. Планування використання та охорони земель у сфері сільськогосп. в-ва має здійснюватися на основі ландшафтного підходу, що дозволить врахувати екол., екон., демографічні, геогр., істор. та ін. особливості окремих територій.

А. є однією з характерних фіз. ознак земель та зем. ділянок сільськогосп. призначення, що безпосередньо впливає на визначення специфіки їх прав. режиму.

З метою формування екологічно сталих А. у зак-ві України встановлені окр. показники екологічно збалансованої структури А. Так, відповідно до Осн. напрямів держ. політики України у галузі охорони довкілля, використання природ. ресурсів та забезпечення екол. безпеки, затв. Постановою ВРУ від 5 берез. 1998, передбачається зниження розорюваності орних земель до 50%, збільшення питомої ваги лук, сіножатей і пасовищ 17–20%, лісистості – до 20%, доведення площі земель природоохорон. фонду до рівня середньосвіт. (5%). У Концепції збалансованого розвитку агроєкосистем в Україні на період до 2025 р., затв. наказом Мінагрополітики України від 20 серп. 2003 № 280, передбачається збільшити частку сільськогосп. угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ) відповідно до науково обґрунтованих показників, а та-

кож зменшити площі орних земель до 37–41% території країни шляхом виведення з ріллі схилів крутизною понад 3°, земель водоохорон. зон, деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосп. угідь. У землеробстві ландшафтний підхід перебуває лише на початковій стадії, а зак-во у вказаній сфері має переважно декларативний характер.

Юрид. природа А. полягає в тому, що він є складовою прав. режиму земель та зем. ділянок сільськогосп. призначення. У зак-ві України А. розглядаються як об'єкти відносин щодо: землеустрою на загальнодерж., регіональному та місц. рівнях; обмеження прав на землю; планування використання земель; районування земель; оцінки земель; землевпорядкування; проведення держ. землевпорядної експертизи; спостереження, прогнозування, обліку та інформування в галузі зем. відносин (моніторингу земель, держ. статистичної звітності з зем. ресурсів, інвентаризації, картографування та ведення держ. реєстру земель); охорони (рекультивації земель; боротьби з ерозією ґрунтів, формування сталих А.) тощо. В юрид. літ. до особливостей здійснення прав на землю А. відносять законодавчі вимоги щодо: а) оптимального співвідношення зем. угідь, зокрема ріллі та багаторічних насаджень, сіножатей, пасовищ, а також земель під полезахисними лісосмугами; б) використання зем. ділянок сільськогосп. призначення відповідно до розроблених та затв. у встановленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують екол.-екон. обґрунтування сівозміни та впорядкування зем. угідь; в) оптимального співвідношення куль-

тур у сівозмінах у різних природ.-сільськогосп. регіонах; г) агрохім. паспортизації земель.

«А.» («сільськогосп. ландшафт») як спец. термін зем., агр., екол. зак-ва та права можна визначити як різновид антропогенних ландшафтів України, що:

а) у просторовому аспекті є територією – основою формування земель та зем. ділянок сільськогосп. призначення;

б) в екол. аспекті є цілісним та відносно стабільним комплексом природ. (грунти, рельєф, вода, повітря, мікроклімат, природ. рослинність, тварин. світ) та антропогенних елементів (зем. угіддя, сівообороти, поля і робочі ділянки, ліс. насадження, ґрунтозахисні гідротехн. споруди, стабілізуючі агро-технології тощо), який трансформується під впливом як природ. чинників, так і людської діяльності та має ознаки єдиної екол. системи;

в) у госп. аспекті є особл. механізмом формування стійкого землекористування, що виконує виробничі, природоохорон., тер., метеорологічні, фіз.-хім. функції;

г) у юрид. аспекті є складовою прав. режиму земель та зем. ділянок сільськогосп. призначення, основою запровадження ландшафтного підходу у сфері використання земель сільськогосп. призначення шляхом формування екологічно сталих А.

Лит.: Кулинич П. Ф. Агроландшафт як об'єкт правовідносин охорони і використання. В кн.: Кулинич П. Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні. К., 2011; Лозо О. В. Сутність і генеза юридичного поняття «ландшафт» // Проблеми законності, 2012, вип. 120; Єлькін С. В.

Особливості здійснення прав на земельні ділянки агроландшафтів // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки», 2013, т. 26 (65), №2–1 (ч. 1).

Т. О. Коваленко.

АГРОХІМКАТИ – органічні, мінеральні і бактеріальні добрива, хім. меліоранти, регулятори росту рослин та ін. речовини, що застосовуються для підвищення родючості ґрунтів, урожайності сільськогосп. культур і поліпшення якості рослинницької продукції (ст. 1 ЗУ «Про пестициди і агрохімікати» від 2 берез. 1995).

У чинному зак-ві України встановлені певні критерії, яким повинні відповідати А. як вітчизняного, так і іноземного в-ва, а саме: а) висока біол. ефективність щодо цільового призначення; б) безпечність для здоров'я людини та навколишнього природ. середовища за умови дотримання регламентів їх застосування; в) відповідність держ. стандартам, саніт. нормам та ін. нормат. документам.

Умовою використання А. на території України є їх держ. реєстрація, яка здійснюється Мінприроди України на платній основі відповідно до Порядку проведення держ. випробувань, держ. реєстрації та перереєстрації, видання переліків пестицидів і А., дозволених до використання в Україні, затв. постановою КМУ від 4 берез. 1996 №295.

Держ. реєстрації підлягають препаративні форми А. Така реєстрація здійснюється на підставі позитивних результатів випробувань та матеріалів досліджень. Держ. випробування А. вітчизняного та іноземного в-ва про-

водяться з метою біол., токсиколого-гігієнічної та екол. оцінки і розроблення регламентів їх застосування. Зазначені випробування здійснюються в наук.-дослідних установах та орг-ціях, акредитованих Мінприроди України, при цьому токсиколого-гігієнічні (медико-біол.) дослідження – за затв. методиками в установах, визначених МОЗ України.

Держ. випробування А. проводяться у два етапи: польові й виробничі. Метою польових випробувань є встановлення або підтвердження біол. ефективності нових А. порівняно з тими, що застосовуються, розроблення тимчасових регламентів їх застосування та поглиблене вивчення препаративних форм. Сільськогосп. продукція, отримана в результаті проведення польових випробувань А. з новою діючою речовиною, підлягає знищенню з додержанням вимог саніт. правил щодо безпеки для здоров'я людини та охорони навколишнього природ. середовища.

Виробничі випробування проводяться з метою підтвердження біол. ефективності А. у різних зонах України, уточнення та обґрунтування регламентів і способів їх застосування, саніт.-гігієнічних і екол. нормативів, розроблення та модифікації методик визначення залишкових кількостей цих А. та їх небезпечних метаболітів.

Обов'язковою умовою держ. реєстрації А. є наявність відповідної документації щодо їх безпечного застосування, включаючи позитивний висновок держ. саніт.-епідеміол. експертизи, методик визначення залишкових кількостей А. у сільськогосп. продукції, кормах, харчових продуктах, ґрунті, воді, повітрі.

А. реєструються терміном до 10-ти років шляхом їх занесення до Держ. реєстру пестицидів і А., а заявникові видається реєстраційне посвідчення про держ. реєстрацію препарату за формою, зразок якого затверджується наказом Мінприроди України від 8 листоп. 2006 №490. Держ. реєстр препаратів ведеться в електронному вигляді та розміщується на веб-сайті Мінприроди України. Користування даними Держ. реєстру препаратів є безоплатним.

На підставі Держ. реєстру препаратів Мінприроди України розробляє, погоджує з МОЗ України та Мінагрополітики України, готує до друку та видає один раз на два роки Перелік пестицидів і А., дозволених до використання в Україні, з щорічним виданням доповнень до нього про нові зареєстровані, а також заборонені до використання препарати. Перелік А., дозволених для використання, регламенти їх застосування та щорічні доповнення до нього ведуться Мінприроди України в порядку, затв. постановою КМУ від 4 берез. 1996 №295.

Мінприроди України може встановити повну або тимчасову заборону на застосування А. у разі надходження нових, раніше не відомих, даних про їх небезпеку. В окремих випадках, у зв'язку з саніт.-епідемічною та природоохорон. ситуацією в країні (регіоні), Держпродспоживслужба України та Мінприроди України вправі обмежити аж до припинення у встановленому порядку всі види діяльності з А.

Після закінчення терміну реєстрації А. проводиться їх перереєстрація на платній основі в порядку та розмірах, встановлених КМУ.

У зак-ві України встановлена заборона на ввезення на митну територію України (крім дослідних партій, що використовуються для держ. випробувань та наук. досліджень), в-во (крім в-ва для експорту та в-ва дослідних партій, що використовуються для держ. випробувань, наук.-технол. досліджень та випробувань), торгівля, застосування та рекламування А. до їх держ. реєстрації.

Ввезення на митну територію України незареєстрованих А., що використовуються для держ. випробувань та наук. досліджень, у науково обґрунтованих обсягах здійснюється відповідно до планів держ. випробувань і наук. досліджень, а також обробленого ними насінневого (посадкового) матеріалу – за дозволом, зразок якого затверджено наказом Мінприроди України від 8 листоп. 2006 № 491.

Використання залишків А., термін реєстрації яких закінчився, проводиться протягом 2-х років. Зразок дозволу на використання залишків пестицидів і А. затверджено наказом Мінприроди України від 8 листоп. 2006 № 490.

Підприємства, установи і орг-ції зобов'язані вести облік наявності та використання А. та надавати інформацію органам, що ведуть держ. облік. Порядок держ. обліку наявності та використання А., обсяги інформації та органи, яким така інформація подається, затверджені КМУ.

У чинному зак-ві встановлені окремі обмеження щодо застосування А. Так, застосування А. на землях природоохорон., оздоровчого, рекреаційного та істор.-культ. призначення здійснюється

відповідно до зак-ва. На території, що зазнала радіоактивного забруднення, а також у зонах надзв. екол. ситуацій застосування А. обмежується в порядку, визначеному Мінагрополітики України. У спец. сировинних зонах, призначених для вирощування продукції для дитячого і дієтичного харчування, А. застосовуються за спец. технологіями, які забезпечують одержання продукції, що відповідає саніт.-гігієнічним вимогам до дитячого та дієтичного харчування.

Транспортування, зберігання та застосування А., а також торгівля ними здійснюються відповідно до вимог, встановлених чинним зак-вом, саніт. правилами транспортування, зберігання і застосування А. та ін. нормат. актами. Особи, діяльність яких пов'язана з транспортуванням, зберіганням, застосуванням А. та торгівлею ними, повинні мати допуск (посвідчення) на право роботи із зазначеними А. Порядок одержання допуску (посвідчення) на право роботи, пов'язаної з транспортуванням, зберіганням, застосуванням та торгівлею пестицидами і А., затверджено КМУ.

Відповідно до ЗУ «Про пестициди і агрохімікати» ввезення громадянами на митну територію України зареєстрованих А. дозволяється в обсягах, необхідних для особистого використання. Екол. ризик діяльності, пов'язаної з ввезенням на територію України А., їх транспортуванням та використанням, підлягає обов'язковому страхуванню в порядку, визначеному зак-вом України.

Непридатні або заборонені до використання А., пакування від них підля-

гають вилученню, утилізації, знищенню та знешкодженню відповідно до Порядку, що затв. КМУ.

Лит.: Сакаджи К. Б. Правове регулювання застосування засобів захисту сільськогосподарських рослин: автореф. дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.06. Х., 2011; Кондратьєва К. А. Правове регулювання екологічної безпеки в сфері сільськогосподарського виробництва в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. н.: 12.00.06. К., 2013.

Т. О. Коваленко.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ – різновид юрид. відповідальності, яка полягає у застосуванні заходів адм. впливу (стягнення) за винні й протиправні діяння, що порушують встановлений порядок використання природ. ресурсів, охорони навколишнього природ. середовища, забезпечення екол. безпеки та екол. права громадян. Особливостями А. в. за е. п. є заходи відповідальності, оскільки порядок із загальнопоширеними (штраф, конфіскація) застосовуються специфічні засоби адм. впливу; спец. суб'єкт адм. юрисдикції (система спеціально уповноважених органів, які здійснюють контроль за дотриманням вимог екол. зак-ва та юрисдикцію саме в цій сфері) та порядок застосування стягнень (притягнення до адм. відповідальності завершує процес реалізації спеціально уповноваженим органом виконавчої влади функції екол. контролю). КУпАП містить перелік видів екол. правопорушень. Першу групу екол. правопорушень описано у гл. 6, яка передбачає відповідальність за порушення права держ. власності на надра, води, ліси та

тварин. світ. Осн. групу екол. правопорушень наведено в гл. 7, яка визначає адм. правопорушення у сфері охорони природи, використання природ. ресурсів, охорони пам'яток історії та культури, зокрема, порушення правил використання земель, правил передачі відходів, вимог щодо охорони надр, незаконне використання земель держ. ліс. фонду, засмічення лісів відходами, жорстоке поводження з тваринами тощо. Застосування заходів А. в. за е. п. здійснюється з урахуванням положень спец. екол. зак-ва в порядку, встановленому розділами: III – Органи, уповноважені розглядати справи про адм. правопорушення; IV – Провадження в справах про адм. правопорушення; V – Виконання постанов про накладання адм. стягнень КУпАП. А. в. за е. п. передбачає такі санкції: штраф; попередження; конфіскація предметів, які були знаряддям правопорушення або безпосередніми об'єктами правопорушення; позбавлення права займатися діяльністю, пов'язаною з деякими видами експлуатації природ. ресурсів та охорони природи. Пленум ВСУ з метою забезпечення правильного і однакового застосування судами зак-ва у справах про порушення зак-ва про охорону довкілля в результаті вчинених злочинів та адм. правопорушень ухвалив постанову «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 груд. 2004 № 17.

Лит.: Куян І. А. До питання про адміністративну відповідальність за екологічні правопорушення // Держава і право: щорічник наукових праць молодих вчених. К., 1999, вип. 2; Науково-практичний коментар Закону України «Про охорону навколиш-

нього природного середовища», прийнятого 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ зі змінами і доповненнями, станом на 09.02.2006 р. / І. В. Бригадир, С. Л. Варламов, В. А. Зуєв та ін.; за заг. ред. О. М. Шуміла. Х., 2006.

В. В. Шеховцов.

АКВАКУЛЬТУРА – сільськогосп. діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів А. у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосп. продукції (продукції А.) та її реалізації, в-во кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг (ст. 1 ЗУ «Про аквакультуру» від 18 верес. 2012). У нормат.-прав. актах України та юрид. літ. термін «А.» розглядається як синонім терміна «рибництво».

Для А. як особл. виду госп. діяльності є характерними такі ознаки: 1) ця діяльність у зак-ві визнається сільськогосп., тобто її метою є одержання сільськогосп. продукції та її реалізація; 2) об'єктами А. є гідробіонти – тварини чи рослини (гідрофіти), що мають різноманітні пристосування для життя у воді, які використовуються з метою розведення, утримання та вирощування в умовах А.; 3) змістом А. є штучне розведення, утримання та вирощування об'єктів А. у повністю або частково контрольованих умовах; 4) завданнями А. є в-во та реалізація продукції А., в-во кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації

та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг; 5) продукцією А. є одержані в результаті здійснення госп. діяльності всі види об'єктів А., а також вироблена з них харчова та нехарчова продукція, у т. ч. харчова та запліднена ікра, що належать до сільськогосп. продукції.

Як різновид сільськогосп. діяльності А. не є однорідною, а поділяється на певні напрями та види. Зокрема, за напрями діяльності А. може здійснюватися з метою: а) отримання товарної продукції А. та її подальшої реалізації (товарна А.); б) штучного розведення (відтворення), вирощування водних біоресурсів; в) надання рекреаційних послуг.

Товарна А. – це діяльність, що проводиться з метою одержання товарної продукції А. та її подальшої реалізації. Відповідно до ст. 2 ЗУ «Про рибу, інші водні живі ресурси та харчову продукцію з них» від 6 лют. 2003 вирощування риби, ін. водних живих ресурсів у рибогосп. водних об'єктах (їх ділянках) та континентальному шельфі України дозволяється суб'єктам господарювання за наявності позитивної ветер.-саніт. оцінки стану водних об'єктів, який визначає центр. орган виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері ветер. медицини. Якість та безпека живої риби, ін. водних живих ресурсів, вирощених у ставках, ін. водних об'єктах (їх ділянках), підтверджуються ветер. свідоцтвом, яке видається центр. органом виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері ветер. медицини, один раз на

рік на всю партію вирощених живої риби або ін. водних живих ресурсів.

Штучне розведення (відтворення) водних біоресурсів – це діяльність з розведення (відтворення), вирощування об'єктів А., пов'язана з їх подальшим вселенням у водні об'єкти (їх частини) для відновлення природ. популяцій, поповнення запасів водних біоресурсів та збереження їх біорізноманіття. Зазначена діяльність здійснюється суб'єктами А. за рахунок їх власних коштів, коштів Держ. бюджету України та місц. бюджетів відповідно до затв. центр. органом виконавчої влади, що забезпечує формування держ. політики у сфері рибного госп-ва, порядку. Об'єкти А., вселені у водні об'єкти (їх частини) у результаті їх штучного розведення (відтворення) та вирощування з метою відновлення природ. популяцій, поповнення запасів водних біоресурсів та збереження їх біорізноманіття, належать до держ. власності.

А. може здійснюватися у відкритих чи закритих умовах. Відкриті умови А. – це умови, за яких розведення, утримання та вирощування об'єктів А. здійснюються у водному середовищі, не відокремленому від водних об'єктів (їх частин) бар'єрами, що запобігають вільному виходу об'єктів А. Закритими умовами А. є умови, за яких розведення, утримання та вирощування об'єктів А. здійснюються у водному середовищі, відокремленому від водного об'єкта (його частини) бар'єрами, що запобігають вільному виходу об'єктів А. Застосування установок замкнутого водопостачання належить до закритих умов А.

Осн. напрямками отримання товарної А. може бути випасна, ставкова та індустріальна А.

Випасна А. – це діяльність з екстенсивного вирощування об'єктів А. шляхом вселення різновікових груп гідробіонтів, одержаних в умовах А., в рибогосп. водні об'єкти (їх частини) для підвищення ефективності використання їх біопродукційного потенціалу. Різновидом випасної А. є марикультура (мор. А.) – діяльність з розведення, утримання та вирощування об'єктів А. у внутр. мор. водах, тер. морі та виключній (мор.) екон. зоні України із застосуванням плавучих садків, ін. технол. пристроїв з використанням мор. води.

Для здійснення ставкової А. використовуються рибогосп. технол. водойми, руслові, балочні та одамбовані рибницькі ставки, штучно відокремлені від материнських водних об'єктів (їх частин), обводнені торфові кар'єри в умовах рибницьких госп-в (риборозплідники, нерестово-вирощувальні, товарні, повносистемні госп-ва).

Для здійснення індустріальної А., у т. ч. марикультури, використовуються рибницькі басейни, рибницькі садки, акваріуми, а також частини водних об'єктів із застосуванням спец. технол. пристроїв – плавучих садків, колекторів для моллюсків, установок замкнутого водопостачання тощо.

Об'єкти А. можуть перебувати в держ., комунальній чи прив. власності. Так, об'єкти А., які розведені, утримуються та/або вирощуються підприємствами, установами та орг-ціями держ. або комунальної власності, є об'єктами права держ. або комунальної власності. Об'єкти А., які розведені,

утримуються та/або вирощуються суб'єктами А. в межах, наданих їм відповідно до закону у прив. власність, в користування рибогосп. водних об'єктів (їх частин), рибогосп. технол. водойм, акваторій (водного простору) внутр. мор. вод, тер. моря, виключної (мор.) екон. зони України, у межах належних їм технол. пристроїв і споруд (рибницький басейн, плавучий рибницький садок тощо) або набуті ін. не забороненим законом шляхом, перебувають у їх прив. власності. Не можуть перебувати у прив. власності об'єкти А., що потрапили в умови природ. волі за межі наданих суб'єктам А. в користування рибогосп. водних об'єктів (їх частин), рибогосп. технол. водойм, акваторій (водного простору) внутр. мор. вод, тер. моря, виключної (мор.) екон. зони України або цілеспрямовано вселені у водні об'єкти (їх частини).

Добування (вилов) водних біоресурсів для цілей А. здійснюється упродовж визначеного зак-вом пром. періоду, а також, за потреби, в період нересту відповідно до зак-ва. Плідників та ремонтні групи водних біоресурсів для цілей А. виловлюють у водних об'єктах (їх частинах) за допомогою пром. і наук.-дослідних знарядь лову за наявності відповідних квот і дозволів на вилучення водних біоресурсів. Добування (вилов) водних біоресурсів, занесених до Червоної кн. України, здійснюється відповідно до закону.

У зак-ві України встановлені спец. вимоги щодо інтродукції, акліматизації та реакліматизації об'єктів А., які здійснюються з метою збагачення видового складу водних біоресурсів, проведення біол. меліорації, підвищення

ефективності використання біопродукційного потенціалу водного об'єкта (його частини) та одержання додаткової продукції.

Використання у сфері А. чужорідних та немісц. видів гідробіонтів здійснюється за умови забезпечення недопущення їх неконтрольованого поширення в нових місцях перебування, відсутності негативного впливу на стан популяцій місц. видів водних біоресурсів та умови функціонування водних екосистем. Розведення та/або вирощування чужорідних та немісц. видів гідробіонтів у відкритих та/або закритих умовах А. здійснюється суб'єктами А. на підставі наук.-біол. обґрунтування з обов'язковим повідомленням центр. органу виконавчої влади, що реалізує держ. політику у сфері рибного госп-ва.

Лит.: Правове регулювання рибництва та рибальства в Україні / за ред. Л. О. Святченко. К., 2013; Чурсіна К. Об'єкти правовідносин із використання водних ресурсів в аквакультурі // Підприємництво, господарство і право, 2013, № 11; Марченко С. І. Правове регулювання рибництва (аквакультури) та рибальства. В кн.: Коваленко Т. О., Марченко С. І. Правове регулювання господарської діяльності в агропромисловому комплексі України. К., 2015.

Т. О. Коваленко.

АКВАТО́РІЯ (від лат. *agva* – вода, *territorium* – територія; англ. *water area*; нім. *Wasserbecken, Wasserfläche*) – ділянка водної поверхні (водного простору) певної водойми чи моря або їх частини (порту, затоки), обмежена природ., штучними або умовними кордонами.